

IMAGOLÓGIA – ETNICKÉ STEREOTYPY KRAJÍN V4 (recenzia)

MONIKA ADAMICKÁ

ZELENKA, M. – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, L. (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry*. Nitra: FSŠ UKF v Nitre, 2018. 162 s.

Zborník *Imagológia ako výskum obrazov kultúry* vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0629/17 *Etnické stereotypy v literatúre krajín V4*. Projekt je riešený členmi špičkového tímu Stredoeurópske medziliterárne vzťahy z Ústavu stredoeurópskych jazykov a kultúr Fakulty stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Publikácia je súborom autorských textov, ktoré prinášajú teoretické, literárno-historické a kulturologické reflexie z oblasti imagológie, resp. k zobrazovaniu etnických stereotypov v stredoeurópskych literatúrach a umení. V stredoeurópskom kultúrnom areáli sa pre rôznorodosť etníc vytvárajú špecifické konštrukcie, obrazy identity aj inakosti, ktoré vo vzájomnej komunikácii vyjadrujú túžbu po symbolickej jednote, ale aj skrytý diskurz moci.

V úvodnej štúdii *K teórii komparatistickej imagológie* načrtnol prof. Miloš Zelenka historický vývoj imagológie ako komparatívnej disciplíny, ktorej hlavným cieľom je skúmanie „iného“ v literárnych textoch. Jeho príspevok v ucelenej podobe podáva základné tézy z oblasti imagológie. Stereotypné obrazy, ktoré si jednotlivé národy a národnosti vytvárajú o sebe a iných, sú podľa Zelenku dôsledkom potreby zdôrazňovať blízkosť a porozumenie, na druhej strane aj svoju vlastnú hodnotovú inakosť až nadradenosť. Následne, vymedzenie inakosti alebo vedomie si svojej inakosti voči iným ovplyvňuje aj súžitie národov. V závere konštatuje, že hlavným významom tejto komparatívnej disciplíny je prekonávanie nacionalistických predstáv o nadradenosti niektorých národov. „Ak sa komparatistická imagológia rozvíjala za obdobie svojej teoretickej existencie rôznymi smermi, jej hlavný význam spočíva v prekonávaní nacionalistických predstáv v spoločenských vedách o hodnotovej či estetickéj nadradenosti niektorých národov“ (13).

Stereotypmi Maďarov v slovenskej literatúre sa zaoberajú príspevky Tibora Žilku a Gabrielly Petres Csizmadia. Tibor Žilka sa vo svojej štúdii *Etnicita ako prostriedok stereotypizácie (literárnych) postáv* venuje obrazu maďarských postáv v slovenskej literatúre a, naopak, slovenských postáv v maďarskej literatúre z hľadiska protikladu svoj – cudzí. Autor sa na jednej strane zaoberá topografickými symbolmi, čiže symbolom nížiny v maďarskej literatúre a symbolom hôr v slovenskej literatúre, na druhej strane onomastickými symbolmi, výskum ktorých realizoval na významných dielach národných literatúr Slovákov a Maďarov. Z hľadiska maďarských postáv v slovenskej literatúre charakterizuje päť typov postáv, pričom ide najmä o postavy predstavujúce moc, nadradenosť. Vyplýva to celkovo z nadradeného postavenia Maďarov oproti Slovákom počas spoločnej histórie. „Semioticky však možno rozlišovať medzi obidvoma pohľadmi, keď spoločenské postavenie obyčajne nebolo rovnaké“ (19). Pod vplyvom tejto tézy sa vyprofiloval aj Slovák v maďarskej literatúre ako človek jednoduchý, dedinský, podradený. Príspevok *Skúsenosť cudzoty v románe Katariny Durica Milovať po slovensky* autorky Gabrielly Petres Csizmadia skúma zobrazenie maďarskej identity na Slovensku v románe Katariny Durica. Práve izolovanosť Maďarov žijúcich na Slovensku od Maďarov žijúcich v Maďarsku vedie k vzájomnému odcudzeniu.

Vykresleniu Slováka ako dedinského človeka sa venujú príspevky Anny Zelenkovej a Ivana Halásza. Anna Zelenková v príspevku *K imagologickej reflexii toposu drotára v libretách J. K. Chmelenského a K. Želenského („Obraz suseda“ v česko-slovenských kultúrnych vzťahoch 19. storočia)* pojednáva o stereotypne drotára, ktorý bol v 19. storočí najrozšírenejším obrazom Slováka v českom prostredí. Obraz drotára analyzuje na príklade operných libret J. K. Chmelenského

Dráteník z roku 1826 a K. Želenského *U Božích muk* z roku 1898. V príspevku „Ludovost“ a „dedinskost“ slovenskej literatúry: stereotyp alebo realita? sa Ivan Halász pokúša relativizovať stereotyp o dedinskom a ľudovom charaktere slovenskej literatúry z druhej polovice 19. a 20. storočia. Opiera sa pritom o fakt, že väčšina diel z tohto obdobia zobrazuje malomestské a farársko-stavovské prostredie.

Obrazom Slováka v poľskom prostredí sa zaoberá Tomáš Mori v štúdiu s názvom *Stereotyp Slováka v Poľsku koncom 19. storočia a dnes*. Štúdiu je výsledkom výskumu, ktorý bol zameraný na pohľad súčasných Poliakov na stereotyp Slováka. Výsledky výskumu boli porovnané s textami z 19. storočia, ktoré sa zaoberajú touto tematikou.

Stereotypom o Rusínoch sa venuje príspevok Petra Kášu *Akí sme Rusíni? (Obrazy a stereotypy v tvorbe Štefana Suchého)*. Zaoberá sa tvorbou Štefana Suchého, u ktorého možno nájsť určité obrazy Rusínov a vnímanie Rusínov v rámci krajín V4. Jadro príspevku analyzuje poéziu Štefana Suchého, rusínskeho autora žijúceho na Slovensku. Za kľúčovú báseň z jeho tvorby považuje báseň *Chcem byť Slovákom!* zo zbierky *Aspirín* z roku 2006, v ktorej autor stavia do kontrastu rusínsku nevyhranenú, pokrivenú identitu so sebavedomou slovenskou identitou. „Laxná a lahostajná rusínskosť sa tu prezentuje v priamej konfrontácii so sebavedomou, hrdou a príťažlivou slovenskosťou“ (32).

Pozornosť je v zborníku venovaná aj stereotypom o Židoch. Ide o príspevky Jána Gallika *Formovanie stereotypného pohľadu na Židov v slovenskej tlači*, Štefana Timka *Obraz židovskej menšiny v slovenskej kinematografii* a Magdalény Hrbáček *Vybrané židovské stereotypy v strednej Európe*. Ján Gallik vo svojej štúdiu vychádza z dvoch diel slovenskej literatúry o židovstve, a to z diela Martina Rázusa *Krčmársky kráľ* a z románu Gejzu Vámoša *Odlomená haluz*. Na základe analýzy týchto diel hľadá príčinu vzniku kultúrno-spoločenských determinantov, ktoré sa podieľajú na vytváraní stereotypov o etnických skupinách. Podľa Gallika v románe *Krčmársky kráľ*, „môžeme reflektovať viacero obrazov – stereotypov, na základe ktorých si literárna kritika kládla otázku, či náhodou nejde aj o román protizidovský“ (74). Cieľom príspevku Štefana Timka je analyzovať obraz Židov v slovenských hraných filmoch od počiatkov slovenskej kinematografie až po obdobie po roku 1989, kedy „téma prenasledovania Židov v slovenskom hranom filme takmer vymizla“ (93). Z hľadiska stereotypov Židov v strednej Európe je zaujímavý aj príspevok Magdalény Hrbáček. Venuje sa najmä problematike vytvárania negatívneho stereotypu o Židoch, ktorý bol využitý aj na šírenie myšlienok antisemitizmu počas druhej svetovej vojny. V úvode štúdie definuje autorka stereotypy ako „zovšeobecnenia, ktoré sa vytvárajú o určitých skupinách ľudí. Základom je kategorizácia“ (97). Zároveň autorka predostrela päť stereotypov, predsudkov o Židoch, ktoré sú stále prítomné v Maďarsku. Vykresleniu Žida sa čiastočne venuje aj štúdiu Hany Guzmickej s názvom *Etnické stereotypy postáv románu Pavla Rankova Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)*. Okrem obrazu Žida sa však venuje aj obrazu Čecha a Maďara, ako sú zachytené v románe Pavla Rankova.

Zoltán Németh v príspevku *Deštrukcia etnických stereotypov v stredo európskych románoch pod pseudonymom* analyzuje romány napísané pod pseudonymom, v ktorých sa snaží dokázať prítomnosť etnických stereotypov v postmodernej literatúre. Používanie pseudonymov autor príspevku spája s efektom zneistenia, pričom zneistenie z mena autora sa rozširuje na celý text.

Príspevky Simony Mikuškovej a Dominiky Hlavinovej Tekeliovej sa tematicky viažu k analýze etnických stereotypov v slovenskom folklóre a paremiológii. Simona Mikušková svoj príspevok s názvom *Etnické stereotypy v slovenskej paremiológii* zamerala na výskum slovenských prísloví a porekadiel, v ktorých sa vyskytujú etnické stereotypy a predsudky. Svoju štúdiu doplnila výskumom o etnických stereotypoch v súčasnej spoločnosti, ktorej cieľom bolo zistiť, nakoľko sú etnické frazeologizmy aktuálne v súčasnosti. V príspevku *Etnické stereotypy v ľudových naratívoch* sa Dominika Hlavinová Tekeliová zaoberala etnickými stereotypmi vo folklóre, ktorý ponúka rôzne obrazy „inakosti“ a „cudzosti“. Autorka štúdiu vychádzala z toho, že folklór je „výrazom

postojov, hodnôt, emócií či záujmov konkrétnych sociálnych vrstiev daného etnického spoločenstva“ (126). Zároveň autorka zvyrazňuje fakt, že národné obrodenie a pocit ohrozenia vlastnej národnej identity boli iniciátormi vytvárania negatívneho obrazu o „iných“.

V poslednom príspevku autorky Lenky Tkáč-Zabákovovej s názvom *Mentálny obraz „vlastného“ a „cudzieho“ v uličnom názvosloví mesta Nitry* predostrela vývin názvoslovia nitrianskych ulíc od 19. storočia po súčasnosť. Uličné názvoslovie Nitry je do veľkej miery ovplyvnené tradíciou, má nacionálny charakter a v minulosti sa menilo pod vplyvom spoločenských a politických zmien, šírenia autostereotypov, ale aj zaužívaných predstáv o cudzích reáliách, v dôsledku čoho napríklad po roku 1918 „došlo ku komplexnému preloženiu mestskej onymie z maďarčiny do slovenčiny“ (138).

Záverčné strany publikácie patria slovenskému prekladu *Komparatistická imagológia* autora Huga Dysernicka, jedného zo zakladateľov imagologickej metódy. Publikácia *Imagológia ako výskum obrazov kultúry* obsahuje množstvo príspevkov zameraných na obrazy a stereotypy národov a národností v strednej Európe, konkrétne v krajinách V4. Okrem textov zameraných na teoretické základy imagológie ako komparatívnej literárnej vedy autorov Zelenku a Dysernicka, zborník zahŕňa štúdie, ktoré sprostredkujú informácie o tom, ako jednotlivé národy vnímajú samých seba a iných na základe kontrastu „my“ a „oni“.

KONTAKT

PhDr. Monika Adamická
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 74 Nitra
Slovenská republika
monika.adamicka@ukf.sk